INDEX

DAILY CURRENT AFFAIRS NOTES

2nd August 2022

१. - गिग इकॉनॉमी: 3
(i) "गिग इकॉनॉमी" म्हणजे काय? 3
(ii) भारताच्या गिग इकॉनॉमीमध्ये काय क्षमता आहे? 3
(iii) कोणते प्राथमिक ड्रायव्हर्स गिग इकॉनॉमीला प्रेरित करतात? 3
(iv) गिग इकॉनॉमीवर कोणत्या समस्यांचा परिणाम होत आहे? 4
(v) महामारी आणि गिग अर्थव्यवस्था: 4
(vi) गिग जॉब्स महिलांना कोणते फायदे आणि तोटे देतात? 5
(vii) कामगार सुरक्षा संहितेशी संबंधित समस्या: 6
(viii) GIG कर्मचाऱ्यांच्या कोणत्या परिस्थितीत सुधारणा करणे आवश्यक आहे? 6

2. - आफ्रिकन स्वाइन फीवर: 8

3. - चलनविषयक धोरण समिती: 8
(i) कार्ये: 8
(ii) MPC ची रचना: 8
(iii) सदस्यांची निवड आणि अटी: 9
(iv) निर्णय कसे गाठले जातात? 9
(v) RBI च्या चलनविषयक धोरणात काय समाविष्ट आहे? 9
(vi) चलनविषयक धोरणाची कोणती उद्दिष्टे आहेत? 9
(vii) चलनविषयक धोरण साधनांचे व्यवस्थापन कसे केले जाते? 9

4. - जीएसटी परिषद: 10
(i) जीएसटी परिषद: ते काय आहे? 10
(ii) सदस्य: 10
(iii) कार्ये: 10

संपादकीय विश्लेषण 11

१. पंतप्रधान गती शक्ती योजना: 11

- (i) ध्येय: 11
- (ii) एकात्मिक धोरण: 11
- (iii) अपेक्षित निकाल: 11
- (iv) पुढील मुद्दे: 12

2. शेजारचे पहिले धोरण: 13

- (i) प्रदेश आणि राजनैतिक समस्यांमधील कनेक्शन: 13
- (ii) निष्कर्ष: 14

1. - गिग इकॉनॉमी:

GS III

विषय->भारतीय अर्थव्यवस्था

"गिग इकॉनॉमी" म्हणजे काय?

- गिग इकॉनॉमी हा मुक्त बाजाराचा एक प्रकार आहे जिथे उपक्रम वारंवार तात्पुरत्या भूमिका आणि तात्पुरत्या आधारावर स्वतंत्र कामगार वापरतात.
- बोस्टन कन्सल्टिंग ग्रुपच्या अहवालानुसार, भारतात 15 दशलक्ष गिग कामगार सॉफ्टवेअर, सामायिक सेवा आणि व्यावसायिक सेवा यासारख्या उद्योगांमध्ये काम करतात.
- इंडिया स्टाफिंग फेडरेशनने 2019 मध्ये केलेल्या अभ्यासानुसार, अमेरिका, चीन, ब्राझील आणि जपाननंतर भारत जगातील पाचव्या क्रमांकाची फ्लेक्स-स्टाफिंग बाजारपेठ आहे.

भारताच्या गिग इकॉनॉमीमध्ये काय क्षमता आहे?

- देशाच्या नवीन नोकऱ्यांपैकी 56 टक्के, ज्यामध्ये व्हाईट कॉलर आणि ब्लू-कॉलर कामगारांचा समावेश आहे, गिग इकॉनॉमीमधील व्यवसायांद्वारे तयार केले गेले.
- भारतातील ब्लू-कॉलर नोकऱ्यांसाठी वारंवार टमटम कामगारांची आवश्यकता असते, परंतु प्रकल्प-विशिष्ट सल्लामसलत, विक्री, वेब डिझाइन, सामग्री लेखन आणि सॉफ्टवेअर डेव्हलपमेंट आवश्यक असलेल्या उद्योगांमध्ये त्यांची मागणी वाढत आहे.
- गिग इकॉनॉमीमध्ये भारताच्या GDP मध्ये "दीर्घकालीन" 1.25 टक्क्यांनी वाढ करण्याची आणि बिगर कृषी व्यवसायांमध्ये 90 दशलक्ष नोकऱ्यांना पाठिंबा देण्याची क्षमता आहे.
- भारत 2025 पर्यंत USD 5 ट्रिलियन जीडीपी मिळवण्याच्या उद्दिष्टाच्या जवळ जात असताना उत्पन्न आणि बेरोजगारीतील अंतर कमी करण्यासाठी, टमटम अर्थव्यवस्था हा एक महत्त्वाचा घटक असेल.

कोणते प्राथमिक ड्रायव्हर्स गिग इकॉनॉमीला प्रेरित करतात?

- दूरस्थपणे काम करण्याचा पर्याय: डिजिटल युगात, कर्मचाऱ्यांना यापुढे विशिष्ट क्षेत्रातून काम करण्याची सक्ती केली जात नाही; त्याऐवजी, ते कोणत्याही ठिकाणाहून त्यांचे कार्य पूर्ण करू शकतात. हे संस्थांना स्थानाची पर्वा न करता सर्वोत्तम लोक निवडण्यास सक्षम करते.
- सहस्राब्दी युग हे करिअरकडे मागील पिढ्यांपेक्षा खूपच वेगळ्या पद्धतीने पाहत असल्याचे दिसते. ते त्यांच्या सखोल हितसंबंधांची पूर्तता न करणाऱ्या करिअरपेक्षा त्यांना पूर्ण करू इच्छित असलेल्या कामाचा पाठपुरावा करण्याचा प्रयत्न करतात.

- टमटम कामगारांसाठी, निश्चित फी (करार सुरू झाल्यावर ठरवलेले), वेळ आणि मेहनत, पूर्ण केलेल्या श्रमाचे वास्तविक एकक आणि उत्पादनाची गुणवत्ता यासह विविध पेमेंट पद्धती वापरल्या जातात. वेळ आणि प्रयत्न मॉडेल हे सर्वात लोकप्रिय धोरण म्हणून निश्चित फी मॉडेलच्या अगदी जवळ आहे.
- स्टार्ट-अप संस्कृतीच्या उदयाबरोबरच भारतीय स्टार्ट-अप इकोसिस्टमचा झपाट्याने विस्तार झाला आहे.

- कंत्राटी फ्रीलांसरचा वापर नॉन-कोअर कामासाठी केला जातो कारण पूर्णवेळ कर्मचारी नियुक्त करण्यासाठी स्टार्ट-अप संस्थांसाठी महत्त्वपूर्ण निश्चित खर्च असतो.
- स्टार्ट-अप त्यांच्या तांत्रिक प्लॅटफॉर्मला चालना देण्यासाठी अभियांत्रिकी, उत्पादन, डेटा सायन्स आणि मशीन लर्निंग या विषयांमध्ये पात्र तंत्रज्ञान फ्रीलांसर (प्रोजेक्ट-दर-प्रोजेक्ट आधारावर) नियुक्त करण्याचा विचार करत आहेत.
- कंत्राटी कामगारांची वाढती गरज: महामारीला प्रतिसाद म्हणून, MNCs ऑपरेटिंग खर्च कमी करण्यासाठी विशेषत: विशेष प्रकल्पांसाठी लवचिक रोजगार पद्धती वापरत आहेत.
- या प्रवृत्तीचा भारतातील गिग संस्कृतीवर मोठा प्रभाव पडतो.

गिग इकॉनॉमीवर कोणत्या समस्यांचा परिणाम होत आहे?

- गिग इकॉनॉमीमधील कर्मचाऱ्यांना नोकरीची कमी सुरक्षितता आणि थोडे फायदे आहेत कारण गिग इकॉनॉमी प्रामुख्याने अनियंत्रित वातावरणात वाढते.
- असे असले तरी, भारताची टमटम अर्थव्यवस्था ही देशाच्या दीर्घकाळ चाललेल्या, अनियंत्रित अनौपचारिक श्रमिक बाजारपेठेची निरंतरता असल्याचा दावा करतात, जे कामगारांना सामाजिक सुरक्षा, विमा इ. देत नाहीत.
- आवश्यक क्षमता: कामगाराकडे आवश्यक कौशल्ये असणे आवश्यक आहे. जोपर्यंत एखादी व्यक्ती विशेषत: भेट देत नाही तोपर्यंत वाटाघाटी करण्याची क्षमता नेहमीच मर्यादित असते.
- कॉर्पोरेशनसाठी कर्मचारी प्रशिक्षणात गुंतवणूक करणे सामान्य असले तरी, गिग इकॉनॉमी वर्करला ते स्वतः आणि स्वतः करावे लागेल.
- मागणी आणि पुरवठा यांच्यातील असमतोलामुळे, जे ऑनलाइन फ्रीलांसरसाठी उपलब्ध रोजगाराच्या बाबतीत आधीपासून अस्तित्वात आहे, परिणामी वेतन अखेरीस कमी होईल.

महामारी आणि गिग अर्थव्यवस्था:

- कोविड-19 मुळे व्यवसायांवर परिणाम झाला आणि लोकांना उत्पन्नाचे विश्वसनीय स्रोत शोधावे लागले. उद्रेक झाल्यामुळे टमटम मजुरांची गरज वाढली.
- उदाहरणार्थ, किरकोळ, आदरातिथ्य आणि मागणीनुसार व्यवसायांसह उद्योगांमध्ये नोकरी शोधणाऱ्यांना जोडण्यासाठी Google ने ऑगस्ट 2020 मध्ये Kormo Jobs ॲप भारतात लॉन्च करण्याची घोषणा केली.
- झोमॅटो, स्विगी, उबेर, ओला, अर्बन क्लॅप इ. सारख्या ग्राहक इंटरनेट कंपन्यांमध्ये, टमटम कामगारांची संख्या कालांतराने विस्तारत असल्याने, कर्मचाऱ्यांनी त्यांच्या वेतनात घट झाल्याची तक्रार केली आहे.
- कंत्राटी कामगारांच्या पर्यावरणावर त्याचे दोन मुख्य परिणाम खालीलप्रमाणे आहेत:
- ऑन-डिमांड स्टाफिंगची वाढती गरज प्रथम पूर्ण करण्यासाठी, त्याने नवीन व्यवसाय मॉडेल तयार केले आहेत.
- दुसरे, याने पुन्हा एकदा रोजगार नियमांबद्दल जागरुकता वाढवली आहे जे गिग कामगारांचे रक्षण करतात आणि फेडरल किमान वेतन सेट करतात.

गिग जॉब्स महिलांना कोणते फायदे आणि तोटे देतात?

साधक:

- श्रम आणि घर यांच्या समतोलासाठी समर्थन: टमटम कामाची लवचिकता महिलांना त्यांच्या पारंपारिक भूमिकेत काळजीवाहू आणि गृहिणी म्हणून रोजगारासह समतोल साधू देते.
- महिलांसाठी सुरक्षित कामाचे वातावरण प्रदान करा: वर्क फ्रॉम होमद्वारे समर्थित तंत्रज्ञान आणि टमटम रोजगार, प्रवास आणि रात्रीच्या शिफ्ट (WFH) दरम्यान सुरक्षिततेच्या समस्येकडे लक्ष वेधतात.
- महिलांना आता टियर 2 आणि टियर 3 शहरांमध्ये रोजगाराचे मोठे पर्याय आहेत.
- मागणीनुसार काम उपलब्ध आहे: महिलांना आता मागणीनुसार रोजगार उपलब्ध आहे, ज्यामुळे त्यांना योग्य वाटेल तेव्हा त्यांना कामगार दलात प्रवेश आणि बाहेर पडण्याचे स्वातंत्र्य मिळते.
- अतिरिक्त उत्पन्नासाठी मदत: Gig रोजगार महिलांना अधिक उत्पन्न मिळविण्यास सक्षम करते, त्यांचा स्वाभिमान वाढवते आणि त्यांना निवडी घेण्यास सक्षम करते—हे सर्व महिला सक्षमीकरणाचे आवश्यक घटक आहेत.

बाधक:

- गिग इकॉनॉमी लैंगिक वेतनातील तफावत, पक्षपाती अल्गोरिदम, लिंग स्टिरियोटाइप आणि श्रमिक बाजारपेठेत आधीपासूनच अस्तित्वात असलेल्या तंत्रज्ञानाच्या विभाजनामुळे समस्या वाढवते, त्यामुळे महिलांच्या प्रवेशासाठी महत्त्वपूर्ण अडथळे निर्माण होतात.
- परिणामी, डिजिटल जगात या मूलभूत संरचनात्मक समस्या शोधणे आणि त्यांचे निराकरण करणे आवश्यक आहे.
- संगणक साक्षरतेतील लिंग अंतरामुळे महिलांच्या गिग रोजगारातील सहभागास गंभीरपणे अडथळा निर्माण होतो. GSMA मोबाईल जेंडर गॅप रिपोर्ट 2020 नुसार, भारतातील फक्त 21% महिला मोबाईल इंटरनेट वापरतात, परिणामी प्लॅटफॉर्म इकॉनॉमीमध्ये सहभागासाठी आवश्यक असलेल्या डिजिटल तंत्रज्ञानाचा असमान प्रवेश होतो.
- देशातील टमटम कामगारांवरील सर्वसमावेशक डेटाबेस नसतानाही, प्लॅटफॉर्मवर लैंगिक रूढींनुसार नोकऱ्यांचे वर्गीकरण करण्यात आले आहे.
- पुरुष प्रसूती आणि वाहतुकीमध्ये अधिक काम करतात, तर स्त्रिया बहुतेक वेळा औपचारिक घरगुती आणि काळजीची कामे हाताळतात तसेच सौंदर्य आणि आरोग्य सेवा प्रदान करतात.
- वेतनातील असमानता: फ्रीलान्स अर्थव्यवस्थेमध्ये वेतनातील तफावत ही एक सामान्य घटना आहे.
- साथीच्या आजारापूर्वीच्या अहवालानुसार, भारतातील पुरुष आणि महिला टमटम कामगारांनी 8% आणि 10% च्या दरम्यान कमाई केली.
- अभ्यासानुसार, स्त्रिया त्यांच्या क्षमतांना कमी मानतात आणि शिकलेल्या असमानतेचा परिणाम म्हणून कमी पगाराच्या नोकऱ्या स्वीकारतात, ज्यामुळे गिग अर्थव्यवस्थेत आधीच स्पष्ट वेतन असमानता वाढते.
- महिलांविरुद्ध पक्षपाती: प्लॅटफॉर्म महिलांशी वारंवार भेदभाव करतात कारण त्यांच्या "मागणीनुसार" कामाचे वेळापत्रक आणि प्रोत्साहन संरचना.

- पीक अवर्सचे फायदे, जेव्हा मागणी आणि कमाई दोन्ही जास्त असते, सामान्यत: घरगुती आणि बालसंगोपनाच्या जबाबदाऱ्यांमध्ये सक्रिय असलेल्या स्त्रिया चुकतात.
- याव्यतिरिक्त, महिलांचे कामाचे दिवस पुरूषांपेक्षा मोठे असतात कारण सशुल्क आणि न भरलेल्या कामाच्या संयोजनामुळे त्यांच्या वेळेची असुरक्षितता वाढते.
- गिग इकॉनॉमीसाठी लेबर कोडमध्ये काय समाविष्ट आहे?
- सध्या लागू केलेले कायदे:
- वेतनावरील 2019 संहिता गिग कामगारांसह संघटित आणि असंघटित दोन्ही क्षेत्रांसाठी सार्वत्रिक किमान वेतन आणि मजला वेतन स्थापित करते.
- 2020 सामाजिक सुरक्षा संहितेमध्ये, गिग कामगारांना नवीन व्यावसायिक श्रेणी म्हणून ओळखले जाते.
- या व्याख्येनुसार, गिग वर्कर ही अशी व्यक्ती आहे जी काम करते किंवा कामाच्या व्यवस्थेत भाग घेते आणि पारंपारिक नियोक्ता-कर्मचारी संबंधांच्या बाहेर त्यांच्यासाठी भरपाई मिळवते.

कामगार सुरक्षा संहितेशी संबंधित समस्या:

- 2020 चा सामाजिक सुरक्षा कायदा संहिता लाभांची हमी देत नाही; तरीही, प्लॅटफॉर्म कामगारांना सध्या काही फायदे आहेत, ज्यात मातृत्व लाभ, जीवन आणि अपंगत्व विमा, वृद्धापकाळ सुरक्षा, भविष्य निर्वाह निधी लाभ आणि नोकरीवर झालेल्या दुखापतींसाठी भरपाई यांचा समावेश आहे.
- तथापि, पात्र असल्याने तुम्हाला फायदे मिळतील याची हमी देत नाही.
- कोणत्याही तरतुदींद्वारे फायद्यांची हमी दिली जात नाही, त्यामुळे रोजगार आणि वैयक्तिक सुरक्षेच्या या चिंतांचे निराकरण करण्यासाठी केंद्र सरकार अधूनमधून सामाजिक कार्यक्रम तयार करत असले तरी ते दिले जात नाहीत.
- निश्चित कर्तव्यांची अनुपस्थिती: संहितेनुसार, केंद्र सरकार, प्लॅटफॉर्म एग्रीगेटर्स आणि कर्मचारी हे सर्व मूलभूत कल्याणकारी उपाय प्रदान करण्यासाठी संयुक्तपणे जबाबदार आहेत.
- तथापि, कितीही प्रमाणात लाभ पोहोचवण्याची जबाबदारी कोणत्या भागधारकाची आहे हे स्पष्ट नाही.

GIG कर्मचाऱ्यांच्या कोणत्या परिस्थितीत सुधारणा करणे आवश्यक आहे?

- टमटम कामगारांना सक्षम बनवण्याची गरज: एक छत्री युनियन तयार करून, गिग कामगारांना अधिक वाटाघाटी करण्याची शक्ती प्रदान करणे शक्य होईल.
- औपचारिक ओळख आणि माहिती सममिती त्यांना प्लॅटफॉर्मच्या विरूद्ध अधिक चांगल्या प्रकारे बचाव करण्यास मदत करेल.
- प्लॅटफॉर्म कामगारांना अनिवार्य कव्हरेज ऑफर केले जाणे आवश्यक आहे: जरी कामगार कायद्यामध्ये टमटम कामगारांच्या समावेशामुळे काही सकारात्मक बदल झाले असले तरी, त्यांच्या सामाजिक सुरक्षिततेच्या अटी संदिग्ध आहेत आणि कोणत्याही स्थापित नियामक एजन्सीचा अभाव आहे.
- प्लॅटफॉर्म कर्मचाऱ्यांना सार्वजनिकरित्या समर्थित कार्यक्रमांद्वारे प्रधानमंत्री जन आरोग्य योजना, प्रधानमंत्री जीवन ज्योती विमा योजना आणि प्रधानमंत्री सुरक्षा विमा योजना याद्वारे आवश्यक कव्हरेज मिळणे आवश्यक आहे.

- प्लॅटफॉर्म इकॉनॉमीमध्ये सामान्यत: अधिक असुरक्षित असलेल्या महिला गिग कामगारांचे संरक्षण करण्यासाठी, एकत्रित करणारे हे शक्य करू शकतात.
- योग्य सामाजिक आणि भौतिक पायाभूत सुविधा तयार करणे आवश्यक आहे: महिलांना गिग वर्कमध्ये सहभागी होण्यासाठी प्रोत्साहित करण्यासाठी योग्य भौतिक आणि सामाजिक पायाभूत सुविधा तयार करणे आवश्यक आहे.
- पुरूषांना बिनपगारी काळजी आणि घरगुती काम समान रीतीने करण्यास प्रोत्साहन देणाऱ्या सामाजिक नियमांना प्रोत्साहन देऊन आणि सार्वजनिक देखभाल पायाभूत सुविधा विकसित करून, महिलांना गिग वर्कमध्ये जाण्यास मदत केली जाईल.

- ***स्रोत-> इंडियन एक्सप्रेस***

2. - आफ्रिकन स्वाइन फीवर:

GS II

विषय→आरोग्याशी संबंधित समस्या

- हे घरगुती आणि जंगली डुकरांमध्ये रक्तस्त्रावी तापाच्या तीव्र स्वरूपावर परिणाम करते आणि कारणीभूत ठरते. हा एक अत्यंत संसर्गजन्य आणि प्राणघातक प्राण्यांचा आजार आहे.
- जास्त ताप, नैराश्य, एनोरेक्सिया, भूक न लागणे, त्वचेचे रक्तस्त्राव, उलट्या आणि जुलाब ही आजाराची आणखी काही लक्षणे आहेत.
- 1920 च्या दशकात, ते प्रथमच आफ्रिकेत आढळले.
- भूतकाळात, साथीचे रोग कॅरिबियन, दक्षिण अमेरिका आणि युरोप आणि आफ्रिकेच्या भागात नोंदवले गेले आहेत.
- तथापि, 2007 पासून, आशिया, आफ्रिका आणि युरोपमधील इतर राष्ट्रांमध्ये पाळीव आणि जंगली डुकरांमध्ये आजारपणाचे अहवाल आले आहेत.
- मृत्यूचे प्रमाण सुमारे 100% असल्याने आणि तापावर कोणताही ज्ञात उपचार नसल्यामुळे, त्याचा प्रसार रोखण्यासाठी जनावरांना मारणे हा एकमेव मार्ग आहे.
- ASF प्रामुख्यानं प्राण्यापासून प्राण्यामध्ये पसरत असल्याने, मानवांना त्याचा धोका नाही.
- वर्ल्ड ऑर्गनायझेशन फॉर अॅनिमल हेल्थ (OIE) टेरेस्ट्रियल ॲनिमल हेल्थ कोड ASF ला एक आजार म्हणून सूचीबद्ध करतो ज्याची OIE कडे तक्रार केली पाहिजे.

- *स्रोत→ हिंदू*

3. - चलनविषयक धोरण समिती:

GS III

विषय→भारतीय अर्थव्यवस्था

- मॉनेटरी पॉलिसी कमिटी (MPC), आरबीआयची देखरेख करणारी सरकार-नियुक्त संस्था, रेपो रेट, रिव्हर्स रेपो रेट, बँक रेट आणि कॅश रिझर्व्ह रेशो (CRR) यासारख्या साधनांचा वापर करून चलनविषयक धोरण तयार करण्याची जबाबदारी सोपवण्यात आली आहे.
- RBI कायद्यातील 1934 च्या सुधारणांनुसार, कलम 45ZB, भारताच्या केंद्र सरकारने त्याची स्थापना केली.

कार्ये:

- MSF, रेपो रेट, रिव्हर्स रेपो रेट आणि लिक्विडिटी ॲडजस्टमेंट सुविधा यासह विविध पॉलिसी दर निवडण्याचे कार्य MPC च्या कक्षेत येते.

MPC ची रचना:

- समितीवर सहा जण असतील.
- सहा सदस्यांपैकी तीन सदस्य सरकारकडून प्रस्तावित केले जातील.
- गव्हर्नर पदसिद्ध अध्यक्ष म्हणून काम करतील आणि इतर तीन सदस्य आरबीआयचे असतील. चलनविषयक धोरणाचे प्रभारी RBI चे डेप्युटी गव्हर्नर तसेच मध्यवर्ती बँकेचे कार्यकारी संचालक हे दोघेही सदस्य असतील.

सदस्यांची निवड आणि अटी:

- **निवड:**कॅबिनेट सचिवांच्या अध्यक्षतेखालील शोध-सह-निवड समिती RBI गव्हर्नर, आर्थिक व्यवहार सचिव आणि अर्थशास्त्र, बँकिंग, वित्त आणि आर्थिक धोरण या क्षेत्रातील तीन तज्ञांसह MPC साठी सरकारी नामांकनांची निवड करेल.
- MPC च्या सदस्यांची नियुक्ती चार वर्षांच्या कालावधीसाठी केली जाते आणि ते पुनर्नियुक्तीसाठी पात्र नाहीत.

निर्णय कसे गाठले जातात?

- प्रत्येक सदस्याला एक मत असते आणि निर्णय बहुमताने घेतले जातात.
- या समितीचे अध्यक्ष रिझर्व्ह बँकेचे गव्हर्नर असतील. टाय झाल्यास गव्हर्नरकडे निर्णायक मत असेल परंतु पॅनेलच्या इतर सदस्यांना ओव्हरराइड करण्याची त्यांच्याकडे व्हेटो क्षमता नसेल.

RBI च्या चलनविषयक धोरणात काय समाविष्ट आहे?

- GDP वाढवण्याच्या आणि महागाई कमी करण्याच्या उद्देशाने आपल्या नियंत्रणाखालील आर्थिक संसाधनांच्या वापराबाबत भारतीय रिझर्व्ह बँक (RBI) च्या धोरणाला त्याचे "मौद्रिक धोरण" असे संबोधले जाते.
- 1934 च्या रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडिया कायद्याद्वारे RBI ला चलनविषयक धोरण ठरवण्याचा अधिकार देण्यात आला आहे.

चलनविषयक धोरणाची कोणती उद्दिष्टे आहेत?

- चक्रवर्ती समितीच्या शिफारशींनुसार, भारताच्या चलनविषयक धोरणात नवीन वित्तीय संस्थांचा विस्तार, आर्थिक वाढ, इक्विटी आणि सामाजिक न्याय या घटकांचा विचार करणे आवश्यक आहे.
- भारत सरकार देशाच्या GDP विकास दराला गती देण्यासाठी प्रयत्नशील असताना देखील RBI आटोपशीर मर्यादेत चलनवाढ कमी करण्यासाठी काम करत आहे.
- चलनविषयक धोरण समिती सर्वोत्कृष्ट धोरण व्याज दर निवडते ज्यामुळे राष्ट्राला त्याची प्रमुख उद्दिष्टे पूर्ण करण्यासाठी महागाईचे लक्ष्य गाठण्यात मदत होते.

चलनविषयक धोरण साधनांचे व्यवस्थापन कसे केले जाते?

- चलनविषयक धोरण साधनांच्या दोन श्रेणी आहेत: गुणात्मक साधने आणि परिमाणवाचक साधने.
- ओपन मार्केट ऑपरेशन्स, बँक रेट, रेपो रेट, रिव्हर्स रेपो रेट, कॅश रिझर्व्ह रेशो, वैधानिक तरलता प्रमाण, सीमांत स्थायी सुविधा आणि तरलता समायोजन सुविधा या यादीतील परिमाणवाचक साधनांपैकी (LAF) आहेत.
- थेट कृती, नफ्याच्या मार्जिनमध्ये समायोजन आणि नैतिक मन वळवणे ही सर्व गुणात्मक साधनांची उदाहरणे आहेत.

- ***स्रोत-> इंडियन एक्सप्रेस***

4. - जीएसटी परिषद:

प्रिलिम्स विशिष्ट विषय

जीएसटी परिषद: ते काय आहे?

- GST स्थापन करण्यासाठी 2016 मध्ये संसदेच्या दोन्ही सभागृहांनी घटनात्मक (122 वी सुधारणा) विधेयक (संक्षिप्त CAB) मंजूर केले होते.
- 15 पेक्षा जास्त राज्यांनी CAB ला मान्यता दिली आणि मा. त्यानंतर राष्ट्रपतींनी "संविधान (एकशे आणि पहिली दुरुस्ती) कायदा, 2016" वर स्वाक्षरी केली.
- तेव्हापासून, GST-संबंधित विवादांचे निराकरण करण्यासाठी जबाबदार संवैधानिक संस्था तयार करून GST परिषदेला अधिकृतपणे मान्यता देण्यात आली आहे.
- सुधारित राज्यघटनेच्या कलम 279A (1) नुसार राष्ट्रपतींनी केंद्र आणि राज्यांच्या या संयुक्त मंचाची स्थापना केली.

सदस्य:

- केंद्रीय अर्थमंत्री जीएसटी परिषदेचे अध्यक्ष आहेत.
- राज्यांचे अर्थमंत्री त्याचे सदस्य आहेत.

कार्ये:

- संविधानाच्या अनुच्छेद २७९ मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे "जीएसटीच्या अधीन किंवा वगळलेल्या वस्तू आणि सेवा, मॉडेल जीएसटी कायद्यांसारख्या प्रमुख जीएसटी-संबंधित मुद्द्यांवर केंद्र आणि राज्यांना शिफारशी करण्याचे काम कौन्सिलकडे आहे. .
- हे विविध GST दर स्लॅब देखील निर्धारित करते.
- उदाहरणार्थ, मंत्र्यांच्या अंतरिम अहवालात घोडदौड, ऑनलाइन गेमिंग आणि कॅसिनोवर 28% GST लावण्याची शिफारस केली आहे.

- *स्रोत→ हिंदू*

संपादकीय विश्लेषण

1. पंतप्रधान गती शक्ती योजना:

ध्येय:

- पायाभूत सुविधांचे प्रकल्प काळजीपूर्वक नियोजित केले जातील आणि पुढील चार वर्षांमध्ये पूर्ण केले जातील याची खात्री करण्यासाठी, पायाभूत कामांना गती देणे, खर्च कमी करणे आणि नोकऱ्या निर्माण करणे यावर लक्ष केंद्रित करणे.
- 2019 मध्ये बांधण्यात आलेल्या आणि 110 लाख कोटी रुपये खर्च झालेल्या राष्ट्रीय पायाभूत सुविधा पाइपलाइनसाठी गती शक्ती योजनेद्वारे पैसे दिले जातील.
- व्यापाराला चालना देण्यासाठी लॉजिस्टिक खर्च कमी करण्यासोबतच बंदरांवर टर्नअराउंड वेळा कमी करणे आणि कार्गो हाताळणी क्षमता वाढवणे हे या कार्यक्रमाचे उद्दिष्ट आहे.
- तसेच दोन अतिरिक्त संरक्षण कॉरिडॉर बांधण्याची योजना आहे, एक तामिळनाडूमध्ये आणि दुसरा उत्तर प्रदेशमध्ये, तसेच 11 औद्योगिक कॉरिडॉर. दुसरे ध्येय म्हणजे सर्व शहरे 4G सुलभ करणे. गॅस पाइपलाइनचे जाळे 17,000 किमी लांबीने वाढेल.
- 200 हून अधिक नवीन विमानतळ, हेलीपोर्ट आणि वॉटर एरोड्रोम्सचा विस्तार तसेच राष्ट्रीय महामार्ग नेटवर्कची लांबी 2 लाख किलोमीटरपर्यंत दुप्पट केल्याने सरकारला 2024-2025 या वर्षांसाठी निर्धारित केलेली आव्हानात्मक उद्दिष्टे साध्य करण्यात मदत होईल.

एकात्मिक धोरण:

- पायाभूत सुविधांमध्ये स्वारस्य असलेल्या 16 मंत्रालयांमध्ये समन्वय साधण्याचा हेतू आहे.
- अव्यवस्थित नियोजन, मानकीकरणाचा अभाव, मंजुऱ्या मिळण्यात अडचणी आणि पायाभूत सुविधांच्या क्षमतांचा वेळेवर विकास आणि वापर यासह अनेक चिरस्थायी समस्या याच्या मदतीने सोडवल्या जाऊ शकतात.
- **प्लॅटफॉर्म डिजिटल गति शक्ती:**यामध्ये एकसमान व्यासपीठ विकसित करणे आवश्यक आहे जे पायाभूत सुविधा प्रकल्पांचे नियोजन आणि अंमलबजावणी दरम्यान विविध मंत्रालये आणि विभागांमध्ये कार्यक्षम रिअल-टाइम समन्वय सक्षम करेल.

अपेक्षित निकाल:

- ही पद्धत चालू आणि येऊ घातलेल्या कनेक्शन ऑपरेशन्स मॅप करण्यात मदत करेल.
- लास्ट माईल कनेक्टिव्हिटीच्या दृष्टीने, विविध क्षेत्रे आणि देशाच्या औद्योगिक समूहांमधील कनेक्शन देखील बरेच स्पष्ट असेल.
- वाहतूक कनेक्शनसाठी सर्वसमावेशक आणि समन्वित धोरण मेक इन इंडियाला मोठ्या प्रमाणात पुढे आणेल आणि विविध प्रकारच्या वाहतुकीच्या पर्यायांचा समावेश करेल.
- हे भारताला जागतिक व्यावसायिक केंद्र बनण्यास मदत करेल.
- एकात्मिक पायाभूत सुविधा निर्माण करणे महत्त्वाचे आहे

- विभागांच्या विचार आणि कृतीमुळे समन्वयाचा अभाव आणि अत्याधुनिक माहितीची देवाणघेवाण झाल्यामुळे, मॅक्रो प्लॅनिंग आणि सूक्ष्म अंमलबजावणीमध्ये मोठी तफावत आहे.
- एका अभ्यासात असे दिसून आले आहे की भारताने इतर समृद्ध राष्ट्रांच्या तुलनेत लॉजिस्टिकवर जास्त खर्च केला, जीडीपीच्या अंदाजे 13 टक्के.
- या उच्च लॉजिस्टिक खर्चाचा परिणाम म्हणून भारताची निर्यात लक्षणीयरीत्या कमी स्पर्धात्मक आहे.
- हे सर्वज्ञात आहे की प्रथम दर्जाच्या पायाभूत सुविधा निर्माण करणे ही आर्थिक क्रियाकलाप आणि भरीव रोजगाराच्या श्रेणीला चालना देण्यासाठी एक प्रयत्नशील आणि खरी पद्धत आहे.
- राष्ट्रीय मुद्रीकरण पाइपलाइनला जोडणे हे देखील एक ध्येय आहे.
- मुद्रीकरणासाठी एक स्पष्ट फ्रेमवर्क तयार करण्यासाठी आणि संभाव्य गुंतवणूकदारांना त्यांच्या गुंतवणुकीत स्वारस्य निर्माण करण्यासाठी मालमत्तेची तयार यादी प्रदान करण्यासाठी, NMP सार्वजनिक करण्यात आले आहे.

पुढील मुद्देः

- सरकारच्या "मजबूत" बँकिंग क्षेत्रातील सुधारणा असूनही आणि अंदाजे रु. दिवाळखोरी आणि दिवाळखोरी संहितेमुळे बुडीत कर्जाची 2.4 लाख कोटींची वसुली शक्य झाली आहे, कर्जाची मागणी कमी होण्याच्या ट्रेंडबद्दल चिंता आहे.
- भविष्यातील नफ्याची हमी देऊन आणि बाजाराचे प्रदर्शन करून आगामी उपक्रमांसाठी भांडवल मिळवण्यात मदत करण्यासाठी बँका व्यवसायांना कर्ज देतात.
- मागणीचा अभाव कोविड-19 नंतरच्या जगात, गुंतवणूकदारांची मागणी आणि खाजगी मागणी या दोन्हींचा अभाव आहे.
- संरचनात्मक समस्या इतर देशांच्या तुलनेत, भूसंपादन आणि खटल्यातील समस्यांमुळे प्रकल्प अंमलबजावणीची गती कमालीची मंद आहे.
- पायाभूत सुविधा प्रकल्पांसाठी जमीन उपलब्ध होण्यासाठी आणि पर्यावरणीय मंजुरीच्या दृष्टीने परवाने मिळवणे खूप आव्हानात्मक आहे. शिवाय, सतत कायदेशीर समस्या प्रतीक्षा वाढवतात.
- पीएम गति शक्ती हा सकारात्मक विकास आहे.
- तथापि, वाढीव सार्वजनिक खर्चामुळे निर्माण झालेल्या स्थूल आर्थिक स्थिरता आणि संरचनात्मक स्थिरतेच्या समस्यांचे निराकरण करणे आवश्यक आहे.
- या प्रयत्नांना मदत करण्यासाठी, एक ठोस आणि विश्वासार्ह संस्थात्मक आणि नियामक फ्रेमवर्क आवश्यक आहे.

2. शेजारचे पहिले धोरण:

- एखाद्या राष्ट्राचा शेजारी त्याचे भवितव्य ठरवत असल्याने शांततापूर्ण आणि सामंजस्यपूर्ण परिसर आवश्यक असतो. भारताचे "नेबरहुड फर्स्ट पॉलिसी" किंवा परराष्ट्र धोरण, त्याच्या जवळच्या शेजाऱ्यांशी संबंध वाढवण्याला सक्रियपणे प्राधान्य देते.
- नियमाचे महत्त्व माजी पंतप्रधान अ.भा. वाजपेयी यांनी एकदा म्हटल्याप्रमाणे, "तुम्ही तुमचे मित्र बदलू शकता, परंतु तुमचे शेजारी नाही." उदयोन्मुख बहुध्रुवीय आंतरराष्ट्रीय राजकारणावर भारताचा महत्त्वपूर्ण प्रभाव पडायचा असेल, तर त्याने आपल्या देशांतर्गत आकांक्षा आणि परराष्ट्र धोरणातील उद्दिष्टे यांच्यात मजबूत संबंध प्रस्थापित केले पाहिजेत.
- भारताच्या राजकीय आणि सामाजिक विकासासाठी एक सुरक्षित, शांत आणि स्थिर शेजारी महत्त्वाचा आहे.

प्रदेश आणि राजनैतिक समस्यांमधील कनेक्शन:

- **विभाजित उपखंड:**भारताच्या फाळणीमुळे उद्भवलेल्या समस्यांचा परिणाम म्हणून, उपखंड आता राजकीय आणि धार्मिक धर्तीवर विभाजित झाला आहे.
- **प्रादेशिक मुत्सद्देगिरी**सीमा निश्चित करणे, नदीचे प्रवाह सामायिक करणे, अल्पसंख्याकांचे हक्क जतन करणे आणि लोक आणि उत्पादनांच्या हालचालींना परवानगी देणे या आव्हानांचाही परिणाम होतो.
- **चीनचा उदय:**1950-1951 मध्ये जेव्हा चीनने तिबेटचा ताबा घेतला तेव्हा त्याने अधिकृतपणे भारत-तिबेट सीमा ओलांडली. भारतातील भू-राजकीय वातावरणाचा याचा लक्षणीय परिणाम होतो.
- भारत आणि चीन यांच्यातील द्विपक्षीय प्रादेशिक वादाच्या पलीकडे, त्याच्या सीमेमध्ये एक शक्तिशाली राज्य उदयास आल्याने भारताच्या शेजारी देशांसोबतच्या संबंधांवर परिणाम झाला.
- **देशांतर्गत राजकारण:** भारताच्या देशांतर्गत राजकारणाचा आपल्या प्रादेशिक रणनीतीवर नेहमीच प्रभाव पडला आहे. हे आपल्या शेजाऱ्यांसाठीही खरे आहे, ज्यांचे राष्ट्रीय राजकारण ते भारताशी कसे वागतात यावर परिणाम करतात. उदाहरणार्थ, तमिळ प्रश्नाने श्रीलंकेबद्दलचा भारताचा दृष्टीकोन मोठ्या प्रमाणात आकाराला आला आहे.
- पश्चिम बंगालच्या मुख्यमंत्र्यांनी भारत आणि बांगलादेश यांच्यातील तिस्ता पाण्याचा करार रद्द केला.
- **कनेक्टिव्हिटीचा अभाव:**कनेक्टिव्हिटीची जी खेदजनक स्थिती आज आपण पाहतो ती अनेक वर्षांच्या भौगोलिक विखंडन, राजकीय राष्ट्रवाद आणि आर्थिक संरक्षणवादाचे उत्पादन आहे.
- **भविष्याभिमुख धोरण नॉन-हस्तक्षेप:** आमचे शेजारी आमच्याकडे आणि आमच्या धोरणांना कसे पाहतात यात भारताचा आकार मोठी भूमिका बजावतो. दक्षिण आशियातील भूभाग, लोकसंख्या, आर्थिक क्रियाकलाप आणि संसाधनांचा आधार यावर भारताचे वर्चस्व आहे.
- त्यामुळे भारत आणि त्याच्या इतर शेजाऱ्यांनी देशांतर्गत समस्यांमध्ये हस्तक्षेप न करण्याचे धोरण कायम ठेवले पाहिजे आणि मोठ्या शेजाऱ्याशी वागणे त्यांच्या लहान शेजाऱ्यांसाठी किती विचित्र असू शकते याची जाणीव ठेवली पाहिजे.
- **भारताच्या बाह्य सीमा सीमा आयोगाची स्थापना**अद्याप परिभाषित करणे आवश्यक आहे आणि सीमा विवादांचे निराकरण यशस्वी प्रादेशिक एकीकरणाचा मार्ग मोकळा करेल. त्यामुळे सीमा समस्या सोडवण्यासाठी भारताने सीमा आयोग स्थापन करण्याचे काम केले पाहिजे.

- **परराष्ट्र धोरणाच्या उद्दिष्टांवर व्यापक दृष्टीकोन:** या प्रदेशात भारताच्या परराष्ट्र आणि आर्थिक धोरणांची सांगड घालणे अजूनही आव्हानात्मक आहे. त्यामुळे अल्पकालीन आर्थिक लाभ मिळवण्यासाठी भारताने आपल्या शेजाऱ्यांसोबतचे द्विपक्षीय संबंध धोक्यात आणण्यापासून परावृत्त केले पाहिजे.
- **प्रादेशिक समन्वय मजबूत करणे प्रादेशिक संपर्क**जगात इतरत्र वापरात असलेल्या व्यावहारिक, विश्वासार्ह आणि किफायतशीर तंत्रज्ञान उपायांचा वापर करून सुरक्षिततेच्या समस्यांचे निराकरण करताना अधिक सक्रियपणे प्रचार करणे आवश्यक आहे.
- **गुजराल यांचे तत्व लागू करणे:**भारताने आपल्या परराष्ट्र धोरणाचा आधारस्तंभ म्हणून गुजराल सिद्धांत स्वीकारला पाहिजे. हे सुनिश्चित करेल की भारताचा दर्जा आणि प्रभाव, तसेच प्रादेशिक समृद्धी, त्याच्या शेजाऱ्यांसोबतच्या परस्परसंवादाच्या गुणवत्तेशी अतूटपणे जोडलेले आहेत.

निष्कर्ष:

- गुंतागुंतीच्या समस्या आणि परिस्थिती असूनही, शेजारच्या पहिल्या धोरणाचा आधार सर्व राजकीय आणि परस्पर पातळीवर चालू असलेल्या व्यस्ततेमध्ये असणे आवश्यक आहे, ज्यात भारताच्या शेजाऱ्यांसोबतच्या भागीदारींसाठी अनन्य असलेल्या खोल सांस्कृतिक आत्मीयतेवर आधारित आहे.